

Регіональний інституціоналізм: пошуки концептуальних засад

На основі використання наукових джерел досліджується проблематика можливості використання інституційного підходу в регіональних дослідженнях. Аналізується використання поняття регіонального інституціоналізму. Подаються можливі напрями побудови концептуальної моделі використання інституційного інструментарію в регіональних дослідженнях, а також окреслюються можливості їх використання в практиці структурування господарської діяльності, зокрема реконцептуалізація регіональної політики.

Ключові слова: інститут, інституціоналізм, регіон, регіональна економіка, регіональні дослідження, діяльність, діяльнісний підхід, суб'єкт-орієнтований підхід, реконцептуалізація.

Чи існує таке науково-концептуальне явище, як регіональний інституціоналізм? Якщо існує, то в якому структурному вигляді? І для чого можуть бути використані його викладки щодо сфери господарювання держави, як поєднання регіонів?

Ознайомлення з роботами вчених, які працюють у пострадянському науковому просторі, дає підстави для попередньої ствердної відповіді. Даний науковий феномен існує, хоча й перебуває на стадії активного становлення.

З огляду на дещо дискусійний і розмитий характер об'єкта дослідження, якими є науково-концептуальні системи, метою статті є з'ясування структури та ідейної бази регіонального інституціоналізму, визначення його джерел і меж застосування, попереднє окреслення цілей використання.

Про правомірність використання поняття *регіональний інституціоналізм* для позначення особливого напрямку в соціально-економічних науках пише у статті «Регіональний інституціоналізм: terra incognita або terra ficta?» Т. Р. Гарєєв [3]. Автор справедливо констатує, що даний напрям, через складність та мультидисциплінарність, є мало дослідженим, проте становить очевидний науковий інтерес. Навряд чи можна погодитися з тезою дослідника про ускладненість використання інституційних концепцій на субрегіональному рівні через мультидисциплінарність. Адже регіональна економіка, так само як і інституціоналізм, послуговується міждисциплінарним підходом для дослідження власного об'єкта. Так само і складність категорій, множинність їх інтерпретацій не є новою ситуацією для регіоналістики. Натомість положення про те, що використання інституціоналізму в регіональній економіці ставить на порядок денний проблему «нечітких концепцій», якими в економіці прийнято вважати концепції, не інтегровані до формалізованої моделі, є цілком слушними. У підсумку Т. Р. Гарєєв констатує, що регіональний інституціоналізм має право на існування та може розвиватися як мультидисциплінарний напрям. Об'єктом його досліджень він вважає мезоекономічні системи, що мають економічні, соціальні, культурні та просторові виміри.

Ще однією роботою, яку можна вважати постановочною у пострадянському регіональному інституціоналізмі, є стаття Д. П. Фролова «Інституційний підхід в теорії і практиці регіональної економіки» [14]. Вчений виділяє пріоритетні напрями інституційного дослідження регіональних господарських систем. В інтерпретації автора регіон трактується багатоаспектно: як складна інституційна сис-

тема, локус економічних інституцій, просторовий інститут та актор інституційної конкуренції. Одними із пріоритетних напрямів досліджень регіоналістики в контексті застосування інституціоналізму є вивчення регіональних інституційних суперечностей, а також локальних форм економічної раціональності та вироблення технологій «виращування» просторових утворень. Дослідник вводить поняття інституційної топографії.

Під аналітично-економічним кутом зору розглядає регіональний інституціоналізм Р. М. Нуреев у роботі «Регіоналістика: резерви інституційного підходу» [12]. Аналізуючи специфіку соціально-економічного розвитку російських регіонів, вчений концентрує увагу на двох проблемах – нерівномірності та власності на регіональному рівні. Аналіз регіональних диспропорцій він здійснює за допомогою класичного методу співставлення основних соціально-економічних показників з федеральними адміністративними округами. Звертає на себе увагу розгляд Р. М. Нуреевим стратегій взаємодії влади і бізнесу на різних ієрархічних рівнях державного управління. На рівні центральних органів влади відбувається тісна взаємодія влади та бізнесу, і за рахунок цього виникає трансформаційна рента. На рівні ж регіонів спостерігається дещо протилежна тенденція – дистанціювання бізнесу від органів влади. Проте на ці процеси сильно впливає забезпеченість того чи іншого регіону ресурсами. Генеральною ж тенденцією взаємодії є формування т. зв. «адміністративного ресурсу». Даний ресурс поділяється на потенційний та реалізований, оскільки, з одного боку, це накопичена політична рента (наслідок привласнення політичної ренти), а з іншого – «потенціал політика», який дозволяє йому отримувати політичну ренту у майбутньому [12, с. 26-27]. У процесі викладу результатів дослідження автор послуговується поняттям «*інституційної регіоналістики*», проте не дає визначення цьому поняттю. З викладу матеріалу можна зрозуміти, що він вкладає в це поняття, передусім, політико-управлінське значення, оскільки аналізує в основному розгортання виборчо-політичних процесів у регіонах держави, послуговуючись для аналізу неоніституційними моделями політичних ринків.

Практично-прикладні аспекти регіонального інституціоналізму розкриті у роботі «Концепція регіонального інституціоналізму» [9]. Під *концепцією регіонального інституціоналізму* автори розуміють інститути, що вибудовуються державою, до яких зараховують: систему взаємодії центр-регіон, спеціалізоване регіональне законодавство, геополітичний код регіону, специфічні підходи (релігійні, політичні, соціально-економічні та ін), що формуються властивостями конкретного регіону. Концепція має зовнішньоекономічний характер і пропонується для побудови «міжнародної політики у форматі центр-регіон» [9, с. 8], крім того, важливими інституційними компонентами регіональної структури автори вважають релігійні інститути, в їх історичній взаємодії з державними та регіональними інститутами. Автори наголошують на тому, що, формуючи засади регіонального інституціоналізму, слід давати оцінку основним складовим взаємодії цієї системи [9, с. 14].

Інституційні аспекти регіонального розвитку в контексті еволюційної економіки розглядають С. В. Дорошенко та Е. П. Попов у статті «Про еволюційну регіоніміку». Цікавим у науково-теоретичному плані є саме використання поняття «*регіоніміка*» [5]. Вчені доповнюють чотири класичні підходи до дослідження регіону (регіон-квазідержавна, регіон-квазікорпорація, регіон-ринок і регіон-соціум) п'ятим – регіон-популяція. Популяція (або популяція популяцій) є основним елементарним об'єктом досліджень еволюційної економіки і регіональну соціально-економічну систему можна визначити як популяцію популяцій, побудованій на засадах ієрархії [5, с. 36].

Підбивши підсумок розгляду понятійно-концептуальної інструментарію, поставимо запитання: який же термін з тих, що вживають автори для аналізу інституційної проблематики регіонального розвитку, використати: регіональний інституціоналізм, інституційна регіоналістика, еволюційна регіономіка, інституційна регіономіка? На нашу думку, перше з наведених понять є найпростішим у плані зрозумілості та відповідності науковому явищу, яке ним позначається. Адже терміни «регіоналістика», та тим більше «регіономіка» є менш вживаними і відображають дещо інші концептуальні аспекти. Фактично вони є науковими неологізмами, ймовірність широкого вжитку яких зумовлена фактором часу, і не тільки ним одним. З огляду на це у даному дослідженні ми будемо послуговуватися поняттям «регіональний інституціоналізм».

Пошуки концептуальних засад регіонального інституціоналізму слід проводити, виходячи з того, чим є інститути стосовно регіонів, через визначення процесів, які взаємопов'язують ці два культурно-господарські феномени. Такими процесами, на нашу думку, є процеси людської діяльності, зокрема діяльності господарської й економічної (якщо виділяти в людській діяльності коло зацікавлень регіональної економіки).

Підтвердженням такої думки може слугувати те, що останнім часом почастішали спроби поставити в центр регіональних досліджень людину з її потребами та інтересами, сформулювати «людинознавчу парадигму регіоналістики» [4, с. 33]. З огляду на це, людська діяльність, як спосіб існування людини, так само повинна стати об'єктом наукового пошуку в регіональних дослідженнях.

Засновником систематичних наукових досліджень людської діяльності прийнято вважати американського економіста австрійського походження, уродженця міста Львова Людвіга фон Мізеса. Він сформулював теоретико-методологічний фундамент дослідження діяльності, заклав напрям наукових досліджень (за його власним виразом – науку) – праксеологію, яка вивчає дію як таку, а не мотиви, що спонукають людину діяти тим чи іншим чином [10].

Важливим моментом у дослідженнях людської діяльності є те, що вони спираються на інституційну інструментарій. Інститут є тим соціально-економічним феноменом, який структурує людську діяльність, накладаючи на неї певні формальні та неформальні обмеження, формуючи взірці поведінки, які є базовими для проведення того чи іншого виду людської діяльності, в т. ч. економічної.

Дотичні місця в праксеологічній та інституційній парадигмах можемо побачити вже на самих початках їх формування. Ілюстрацією цього може слугувати подібність у підходах Л. Мізеса та Д. Норта до трактування суті процесів господарсько-історичного розвитку. Вона проявляється у тому, що початковим моментом у процесі історичних змін Л. Мізес бачить ідеї, ціннісні судження, цілеспрямованість як характерну рису людської діяльності, Д. Норт – ментальні моделі, уявлення та інтенціональність. А тому для розуміння суті процесів розвитку необхідно вивчати зміст людських ціннісних суджень, ідей, бажань та устремлень (тімологія за Л. Мізесом), а за Д. Нортом – уявлення та процес їх формування, адже саме уявлення визначають очікувані людиною реакції (форми поведінки) від інших людей в тих чи інших обставинах (схемах економічної діяльності).

Використовуючи структурну схему інституту, дещо ширшу за ту, що її визначає Д. Норт [11, с. 11-13] (тобто із включенням компоненту організації), можна побачити діяльнісну спрямованість основних його складників (рис. 1).

Знаковим науковим моментом є те, що можна виявити парадигмальну тяглість розроблюваної проблематики львівських вчених (умовно починаючи від Л. Мізеса до сучасних дослідників) у сфері економічної і господарської діяльнос-

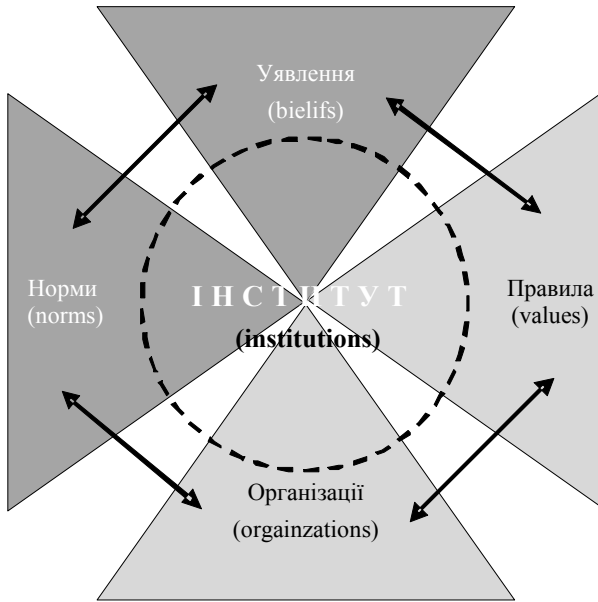


Рис. 1. Структурно-компонентна схема інституту за А. Грейфом (складено на основі: [19, с. 8-21])

ті. Зокрема, аналіз наукового доробку львівської школи регіоналістики дає можливість констатувати, що в цій науковій школі відбулося формування діяльнісного підходу в дослідженнях різних феноменів регіонального розвитку в контексті соціогуманізму. Наукову рефлексію над компонентами діяльнісної парадигми знаходимо у багатьох публікаціях результатів досліджень представників даної наукової школи, зокрема С. Й. Вовканича, Л. Т. Шевчук, У.Я. Садової, С. Д. Щеглюк [1, с. 92-93; 2; 13, с. 29-43; 15; 16, с. 42-211; 18]. Детальніший аналіз праць під кутом зору використання діяльнісного підходу подано у [8].

Сформулювати діяльнісний підхід у регіональних дослідженнях означає розв'язати проблему переходу від дуже загальних понять, від невеликої кількості категорій до більш конкретизованих наукових понять. Таких базових, вихідних категорій у діяльнісному підході можна назвати чотири: людина, діяльність, простір, регіон. Про їх співвіднесення і концептуальне визначення понятійно-термінологічної системи діяльнісного підходу див. [8, с. 16-26]

У межах діяльнісного підходу можна констатувати, що структуризація реальності (зовнішньої і внутрішньої) є смыслом, змістом і результатом людської діяльності. Регіони в цьому відношенні виникають як результати структуризації через людську діяльність геопростору планети. Це базові структурні одиниці простору, фундаментальне значення яких важко переоцінити.

Зміст людської діяльності полягає в благоустрої території та створенні оптимального середовища для життя людини. Результатом діяльності виступають регіони, як основні структурні одиниці геопростору.

Діяльнісний підхід у регіональних дослідженнях може бути органічно розширений базовими поняттями інституціоналізму. І таке розширення дасть нам змогу вести мову про регіональний інституціоналізм, як один з напрямів регіональних досліджень. Так, зокрема, основне поняття інституціоналізму – інститут фактично виступає стосовно людської діяльності як основний формотворчий чинник. Інститути визначають правила та принципи людської діяльності, встановлюючи для неї свого роду рамки та обмеження. Як і у випадку з основним поняттям регіональних досліджень – поняттям регіону, йдеться про наявність меж та структуривання. Проте інституційні «межі» людської діяльності досить розмиті та віртуалізовані, на відміну від меж регіонів, які ми маємо змогу визначати більш чітко.

Схематично взаємозв'язок основних понять діяльнісного та інституційного підходів для регіональних досліджень можна зобразити у вигляді трикутника категорій (рис. 2). Людина через систему інститутів проводить діяльність (еконо-



Рис. 2. Базові поняття інституційно-діяльнісного суб'єкт-орієнтованого підходу в регіональних дослідженнях

мічну, інноваційну, соціальну та іншу), людська діяльність структурує простір, творить його структурні «клітини» – регіони, регіони формують середовище людської життєдіяльності, впливають на формування та функціонування людських спільнот. Далі цикл розвитку замикається і повторюється знову.

Методологічне спрямування досліджень, схематично представлене на рис. 2, може бути означене як інституційно-діяльнісний суб'єкт – орієнтований підхід. Інституційно-діяльнісний характер впливає з вищеописаної структуроутворюючої функції інститутів щодо людської діяльності. А суб'єкт-орієнтований підхід є наслідком використання прагматичної парадигми, основний об'єкт дослідження якої – суб'єктивна людина (індивід, особистість). Таким чином, послуговуючись діяльнісним підходом у регіональних дослідженнях, ми тим самим стаємо на позиції суб'єкт-орієнтованого підходу. Цей підхід є похідною методологічного індивідуалізму – напрямку економічних досліджень, який розвивали вчені австрійської школи, в тому числі й активно відстоював Л. Мізес. Основна ідея цього підходу полягає у тому, що головним агентом (актором) людської діяльності є індивід, людський суб'єкт. В такому разі властивості економічної системи визначаються властивостями індивідів. Щодо інституційної парадигми це означає, що людина є первинна, а інститути – вторинні. Така теза відкриває можливість для моделювання процесів господарської діяльності на основі аналогій проявів людської індивідуальності¹. Строгий методологічний індивідуалізм – це пояснення

¹ Суб'єкт-орієнтований підхід передбачає оперування поняттями як індивідуального (особистість), так і колективного (група, колектив, організація, громада, нація) суб'єкта [6, с. 44-45, 55]. Методологічний індивідуалізм не слід плутати з економічним егоїзмом індивідів – діяльності винятково у своїх інтересах, на протизагу груповим (суспільним) інтересам. Колективістські цінності, для того, щоб вони запрацювали, повинні увійти в систему цінностей індивіда і набути статусу суб'єктивної вартості. Навіть у спільній діяльності, спрямованій на досягнення суспільного блага, первинні індивіди, що керуються приматом колективних цінностей над індивідуальними, в тому числі й своїми власними.

господарських феноменів через цілеспрямовані дії індивідів. Суспільні і групові феномени є функцією індивідуальності суб'єктів (людських осіб). Зрозуміло, що не йдеться про повне відкидання суспільних напрямів досліджень чи заперечення впливу суспільних феноменів (адже будь-яка діяльність є діяльністю групою), а лише про специфіку акцентів, науковий кут бачення.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, можна стверджувати, що таке наукове явище, як «регіональний інституціоналізм», існує і полягає у запровадженні інституційного інструментарію до регіональних досліджень. Платформою, що може інтегрувати інституціоналізм та регіональні дослідження, є діяльнісний підхід, який може бути трансформований у суб'єкт-орієнтований інституційно-діяльнісний підхід у регіональній економіці.

Таким чином, термін «регіональний інституціоналізм» слід використовувати для позначення корпусу теоретичних положень та концепцій інституціоналізму, що використовуються в регіональних дослідженнях. У науковому плані він надає змогу виявляти і розв'язувати проблеми регіонального розвитку на ширшій теоретико-методологічній основі. У прикладному плані регіональний інституціоналізм може стати теоретико-методологічною базою *реконцептуалізації*² регіональної політики або ж важливою складовою формування даної бази, якщо реконцептуалізація не відбуватиметься на винятково інституційних засадах. Останнє є імовірнішим.

Список використаних джерел

1. Вовканич С. Й. Інформація, інтелект, нація / Вовканич С. Й. – Львів : Євросвіт, 1999. – С. 92-93, 104.
2. Вовканич С. Й. Соціогуманістичні засади модернізації економіки в системі реалізації української національної ідеї / С. Й. Вовканич // Регіональна економіка. – 2012. – №2. – С. 7-22.
3. Гареев Т. Р. Региональный институционализм: terra incognita або terra ficta? / Т. Р. Гареев // Journal of Institutional Studies (Журнал институциональных исследований). – 2010. – Том 2. – № 2. – С. 27-37.
4. Долішній М. І. Львівська наукова школа економічної регіоналістики / М. І. Долішній, С. М. Злупко // Регіональна економіка. – 1998. – №2. – С. 28-39.
5. Дорошенко С. В. Об эволюционной региономике / С. В. Дорошенко, Е. В. Попов // Экономическая наука современной России. – 2002. – №1. – С. 28-36.
6. Лепский В. Е. Субъектно-ориентированный подход к инновационному развитию / В.Е. Лепский. – М. : Когито-Центр, 2009. – 209 с.
7. Максимчук М. В. Діяльнісний підхід у регіональних дослідженнях: вступні зауваження / М. В. Максимчук // Clovek v suradniciach multidimenzialnej spolocnosti. – Presov, 2002. – S. 169-177.
8. Максимчук М. В. Проблеми інституційного забезпечення інтелектуально-інноваційного розвитку регіону / М. В. Максимчук ; НАН України. Ін-тут регіон. досліджень. – Львів, 2008. – 61 с.
9. Маркушина Н. Концепция регионального институционализма. На примере Северо-Западного федерального округа / Н. Маркушина, О. Церпицкая // Обозреватель-Observer. – 2010. – №4 – С.7-14.

² Під реконцептуалізацією слід розуміти оновлення теоретичного бачення наукових і прикладних проблем регіональної політики, методології її вироблення та практичного застосування.

10. Мизес Л. Человеческая деятельность. – Режим доступа : <http://www.libertarium.ru/humanact>.
11. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
12. Нуреев Р. М. Регионалистика: резервы институционального подхода / Р. М. Нуреев // Terra economicus. Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2009. – Том 7. – №2. – С.18-41.
13. Садова У. Я. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку / У. Я. Садова ; НАН України. Ін-тут регіон. досліджень. – Львів, 2005. – С. 43.
14. Фролов Д. П. Институциональный подход в теории и практике региональной экономики / Д. П. Фролов // Региональная экономика: теория и практика. – 2008. – № 25. – С. 19-24; Фролов Д. П. Проблема спецификации предмета региональной экономики / Д. П. Фролов, В. С. Трубина // Региональная экономика: теория и практика. – 2011. – № 5(188). – С. 2-11.
15. Шевчук Л. Т. Медико-соціальні аспекти використання трудового потенціалу: регіональний аналіз та прогноз / Л. Т. Шевчук ; НАН України. Ін-тут регіон. досліджень. – Львів, 2003. – 486 с.
16. Шевчук Л. Т. Соціальна географія : навчальний посібник / Л.Т. Шевчук. – К. : Знання, 2007. – 349 с.
17. Щеглюк С. Д. Формування нових видів економічної діяльності в умовах трансформаційної економіки / С. Д. Щеглюк ; НАН України. Ін-тут регіон. досліджень. – Львів : ІРД НАН України, 2008. – 195 с.
18. Greif Avner. Institutions and the path to the modern economy: Lessons from Medieval Trade. – New York: Cambridge University Press, 2006. – 526 p.

Максимчук М. В. Региональный институционализм: поиски концептуальных оснований.

На основе использования научных источников исследуется проблематика возможности использования институционального подхода в региональных исследованиях. Анализируется использование понятия регионального институционализма. Представлены возможные направления построения концептуальной модели использования институционального инструментария в региональных исследованиях, а также определяются возможности их использования в практике структурирования хозяйственной деятельности, в частности реконцептуализация региональной политики.

Ключевые слова: институт, институционализм, регион, региональная экономика, региональные исследования, деятельность, деятельностный подход, субъект-ориентированный подход, реконцептуализация.

Maksymchuk M. V. Regional Institutionalism: the Search of Conceptual Framework.

The possibility of the institutional approach application in regional studies based on the use of scientific sources is investigated. Using of the concept of regional institutionalism is analyzed. Possible directions of construction of conceptual model using institutional tools in regional studies are presented, as well as the possibility of their use in the practice of business activity structuring, including reconceptualization of regional policy, is outlined.

Keywords: institute, institutionalism, region, regional economics, regional research, activity, activity approach, subject-oriented approach, reconceptualization.

Надійшло 10.09.2012 р.